

Bartoňková, Dagmar

[Holzberg, Niklas. Der antike Roman: eine Einführung]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1988, vol. 37, iss. E33, pp. 169-172

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109194>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

zovaná knížka, která se zabývá západním uskupením hrobů V. per. bronz. (výzkumy 1964—1966). Ohlášené třetí pokračování by mělo přinést archeologicko-historické zhodnocení všech tří skupin pozdně bronzových hrobů.

Nadepsaný svazek je uveden předmluvou, v níž jsou résumovány dosavadní výzkumy v Kietři a kde je (str. 8) také otištěn přehledný plánec celého pohřebiště s vyznačením místní horizontální stratigrafie, tj. rozložení pohřbů jednotlivých fází od BB/C po LB. Je tu také charakterizováno západní uskupení hrobů V. per. („slezské“ kultury české terminologie), uzavírající nepravidelnou kruhovou polochu o Ø asi 40 m (obr. 2) a obsahující přes 230 pohřbů (centrální uskupení čítalo kolem 300 pohřbů; východní — zničené — uskupení lze stěží odhadnout). Na této ploše se od jihu nalézaly i pohřby IV. per., ale ty jsou v práci eliminovány.

Jádrum práce je katalog hrobů západního uskupení (hr. č. 746—1872; číselná řada je přerušována) a jejich inventáře (str. 25—156), provedený stejným způsobem jako v případě svazku z r. 1982. Půdorysy hrobů a zejména pak nálezy z hrobů jsou zobrazeny na kresebných tabulkách, provedených opět zcela stejným stylem a technikou jako v předešlé knize; zásluhou kvalitnějšího papíru vyšly kresby v tisku jemněji (nedochází ke slévání čar) a dávají tak věrný obraz hrobového mobiliáře.

V rámci předběžného vyhodnocení uvedené části pohřebiště zdůrazňuje autor, že celé uskupení se podařilo prozkoumat ještě před započítáním hluboké orby místním PGR, která by byla mělko uložené pohřby (30—50 cm, i méně) zničila. I tak patrně řada hrobů vzala za své — ale to je osud všech žárových nekropolí; škoda: případně demografické propočty (a kde jinde by se měly dělat, ne-li na pohřebištích zcela prozkoumaných?) budou zatíženy určitou chybou. Gedlovu myšlenku (str. 13), že poničené nádoby nad některými hroby mohou být pozůstatky obřadů v rámci kultury mrtvých a nemusí tudíž signalizovat zničené hroby, bude třeba prověřovat i na jiných lokalitách. Pohřby V. per. jsou jinak bez kamenných či dřevěných konstrukcí, v obyčejných oválných jámách; většinou jde o popelnicové hroby, v 39 případech byla kremace uložena bez popelnice, v 28 případech zbytky kostí v hrobě nebyly vůbec. Antropologické analýzy kremací poskytly některé cenné údaje (počet osob v jednom hrobě, stáří, pohlaví, příměs zvířecích kostí v lidské kremaci, malý počet samostatných dětských pohřbů). Hroby měly převážně keramickou výbavu (průměrně 5—8 nádob, jen výjimečně přes 10 nádob), kterou tvořil konstantní sortiment tvarů. V 64 hrobech se našly bronzové předměty, často jen ve zlomcích (nejbohatší hrob měl 9 ks bronzů). Jen výjimečně se objevily zbytky předmětů z jiných hmot (skleněný korálek, kolečko z lupku, zbytky kostěných předmětů, kamenná hladidla, úštěp křemene). Chronologie západního uskupení ukazuje obecně na V. per., ve srovnání s centrálním uskupením jsou tu však častější reminiscence na IV. per. (to odpovídá zákonům horizontální stratigrafie na této lokalitě); publikovaná skupina hrobů je dokladem kontinuity pohřbívání mezi IV. a V. periodou: začalo se tu pohřbívat o něco dříve (již ve fázi Kietrz IVa, tj. v HB₁, pokračovalo se i ve fázi Kietrz IVb) než v centrální skupině (Kietrz IVb-c). Zničené východní uskupení pak zřejmě mělo chronologické těžiště až ve fázi Kietrz IVc (=HB₃) — což opět zcela odpovídá místní geografické situaci.

Nejobtížnější práci — katalogizaci pozdně bronzových částí nekropole v Kietři — má tedy autor úspěšně za sebou. Jistě nás záhy překvapí archeologicko-historickou nadstavbou a zobecněním situace na tomto jedinečném pohřebišti. Je třeba mu po-
přát do této finální fáze výzkumu mnoho úspěchů.

Vladimír Podborský

N. Holzberg, *Der antike Roman*, Artemis Verlag München und Zürich, 1986, stran 135.

Poslední léta přinesla v oblasti zkoumání antického románu řadu nových poznatků, což se mimo jiné projevilo i na zvýšeném počtu monografií zabývajících se touto problematikou. Vedle studie T. Hägga (švédská verze z r. 1980, anglické přepracované vydání z r. 1983 — viz naši recenzi v SPFFBU E 31, 1986) vyšla v r. 1986

další důležitá publikace, tentokrát z pera mnichovského profesora Niklase Holzberga. Jak se to stává v poslední době běžným, také Holzbergova kniha je určena širšímu okruhu literárních historiků a nikoliv výlučně klasickým filologům.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. V kap. 1. (str. 1—33) se autor zabývá obecnou problematikou románu. H. upozorňuje, že antický román byl podceňován jak ve starověku, tak i v moderním bádání a právem zdůrazňuje jeho závažné historické místo ve vývoji literárních druhů. Jeho starověkou oblibu a rozšíření pak velmi vhodně srovnává s popularitou současných televizních seriálů typu Dallas a Dynasty. Na str. 13 H. třídí antické romány podle jejich stupně dochování do dvou skupin: 1) na romány zcela dochované, mezi něž řadí díla Charitóna, Achillea Tatia, Xenofóna z Efesu, Longa a Héliodóra; 2) na romány dochované fragmentárně, kde uvádí zlomky o Nínovi, Sesonchósisovi, Parthenopé, Chioné, Kalligoné a Herpyllidé a dále Lollianova Foinikika. Autor dává navíc pevné místo mezi antickou románovou tvorbou i nedochovanému spisu Antónia Diogéna, známému nám jen z výtahu u Fótia a z drobných papyrových fragmentů, o jehož literárnědruhovém zařazení bývají dodnes vyslovovány pochybnosti (srov. k tomu podrobněji naši studii ve SPFFBÚ E 31, 1986), dále zde uvádí výtah z Iamblichova románu Babylóniaka, známý rovněž z Fótia a z drobných papyrových zlomků.

Z obsahového hlediska dělí H. romány na díla idealizujícího typu (sem patří spisy zmíněné shora sub 1 a 2) a na romány parodického charakteru, mezi něž počítá Petronia, Ioláa a Apuleia.

Jako typický řecký idealizující román (srov. zvl. Ludvíkovským užívaný termín román eroticko-dobrodružný) se autorovi jeví Efesiaka od Xenofóna Efeského, pocházející ze začátku 2. stol. n. l., a právě na tomto díle vypočítává H. základní motivy, charakteristické pro tento typ románu (seznámení dvojice či sňatek, odloučení, dobrodružné hledání partnera či partnerky spojené s řadou nebezpečí na moři i na souši, šťastný konec). Podobně jako to činili i jiní badatelé zabývající se otázkou vzniku románu, zkoumá H. styčné body románu s historiografií, s tragédií i s komedií, která podle něho ovlivnila především romány parodického typu, označované napříště jako tzv. komicko-realistické romány (u nás se používá častěji termínu „realisticko-satirický“ román). Romány idealizujícího typu nevytvářejí podle H. jednotnou linii, neboť u mladších idealizujících románů, jak o tom ještě bude řeč, se v knize silně zdůrazňuje právě jejich ovlivnění již existujícím románem komicko-realistickým.

Další skutečnost, jíž si autor všimá v 1. kap., je teze, že všechny idealizující romány vycházejí ve svém dějovém pásmu z fiktivního vyprávění. V této souvislosti podává H. přehled literárních vzorů, z nichž mohli autoři antických románů čerpat (utopické cestopisy typu Euhéméra z Messiny a Iamblich; fiktivní románové biografie jako vyprávění o Nínovi anebo o Sesonchósisovi nutí H. k zamyšlení i nad jejich předchůdci, mezi nimiž uvádí životopisy Aisópoly, Xenofónovu Kýrupaideiu, život Apollónia z Tyany; rozebírá tu i souvislosti Xenofónovy Kýrupaideie s románem o Alexandrovi — českého čtenáře překvapí, že v této části práce není citována monografie Ludvíkovského Řecký román dobrodružný, Praha 1925).

V dalším se autor zamýšlí nad románovým vyprávěním o válce trojské. Staví se rezervovaně k názoru, že románové zpracování trojské tematiky vzniklo již ve 2. stol. př. n. l. od Hégésianakta z Alexandrie. Spis Diktya z Kréty klade do 4. stol. n. l., Daréta Fryzského do 6. stol. n. l. Tradičně předpokládá řeckou předlohu pro Diktya (papyrus z 3. stol. n. l.), pokud jde o Daréta, nevylučuje H. možnost přímého latinského zpracování bez existence řecké předlohy. Poté věnuje autor pozornost raně-křesťanské literatuře románového charakteru — do této kategorie řadí rovněž spis Historia Apollonii regis Tyri; zmiňuje se o problematičnosti řecké předlohy, na rozdíl od Perryho však otázku neřeší. V závěru první kapitoly H. podtrhává heterogenost antické románové tvorby a podrobuje kritice šablonovité pojetí tohoto literárního druhu se strany většiny dosavadních badatelů.

V kap. 2. (str. 34—51) se pojednává o počátcích románu. H. v návaznosti na závěr kap. 1. hovoří o dlouholeté stagnaci v oboru bádání o antickém románu, jež trvala až do šedesátých let tohoto století, vimu za tento stav klade na vrub mimo jiné i E. Rohdovi. Zčásti se zde překrývají některé úvahy z 1. kapitoly, zvl. když H. uvažuje nad literárními druhy, které ovlivnily formování románu. Závažná je autorova teze o tom, že i přes značné ovlivnění románu jinými literárními žánry si nelze představovat vznik románu v tom smyslu, že by některý ze starších literárních dru-

hů přerostl v román (neuznává tedy ani teorii o pozvolném přerůstání helénistické historiografie v román). Při formování antického románu hrály podle H. důležitou roli specifické politicko-kulturní podmínky doby a pochopitelné osobnost jednotlivých autorů. V tomto se H. shoduje s Perrym a Merkelbachem. Když hovoří o velké oblibě románové literatury, dokumentuje H. své výklady mimo jiné i dochovanými mozaikami s výjevy z románů, a za náhodu nepovažuje ani skutečnost, že křesťané začali své učení popularizovat právě pomocí románů. Pokud jde o okruh čtenářů románových skladeb, H. podtrhává (podobně jako Hägg), že mezi čtenáři zaujímaly již své pevné místo ženy. Není bez zajímavosti, že hrdinky románů jsou často aktivnější, inteligentnější a sympatičtější než jejich mužští partneři, působící leckdy příliš bezbarvě.

Následující 3. kapitola (str. 52—72) obsahuje H-ovy konkrétní úvahy o jednotlivých románech. Autor zde probírá idealizující romány raného císařství a rozděluje je na romány historizujícího charakteru, romány dobrodružné a romány pokoušející se o tématické rozšíření. Do první skupiny řadí román Charitonův (ovšem román o Ninovi pokládá za starší), velký důraz klade na existenci prozimetra v tomto díle. H. upozorňuje na zajímavou paralelu mezi Charitonem a zlomkem románu o Parthenopé. Zatímco Chariton použil historického materiálu z Thúkydida a Xenofóna, čerpal autor románu o Parthenopé (k rekonstrukci tohoto díla napomáhá vedle několika fragmentů na papýru z 2. stol. i zlomek arabského překladu koptické legendy o sv. Parthenopé) svoje informace od Hérodota. Autor se pokouší o srovnání obou románů, upozorňuje na nápadné shody a nevyklučuje ani možnost, že Chariton byl autorem obou románových děl.

H. věnuje pak dále pozornost fragmentárně dochovanému románu o Chioné, jenž se nalézá na papýru z 2./3. stol. n. l., a historický kolorit shledává i ve fragmentárně dochovaném románu o Kalligoné (papýrus z 2. stol. n. l.). Všechna tato díla jsou podle H. stejného typu jako román Charitonův.

Do druhé skupiny řadí autor na prvé místo román Efesiaka od Xenofóna Efeského. H. jej datuje na konec 1. stol. n. l. — nejspoději však do r. 150 n. l. — neboť soudí, že román Achillea Tatia, kladený s určitostí do 2. poloviny 2. stol. je nesporně mladší (str. 62). Autor připouští, že se nám dochovalo pouze epitomé původně rozsáhlejšího díla. Spis je zvl. po stránce syntaktické primitivní, ve srovnání s Charitonem se jeho autor ani trochu nesnaží o individuální charakteristiky hrdinů; setkáváme se zde s obrazem nepřátelského, sobeckého světa, v němž se jedinec cítí zcela izolovaný, takže závěrečný šťastný konec se jeví nanejvýš překvapivým.

Do svých výkladů řadí H. papyrový zlomek Lollianova románu Foinikika, objevený zhruba před dvaceti lety (autor jej klade — stejně jako Efesiaka — do 1. poloviny 2. stol. n. l.). Osoba samotného Lolliana je nejasná. H. není zastáncem názoru, že se Foinikika zřetelně odlišuje od pozdějších románových prací ovlivněných druhou sofistickou. Upozorňuje na to, že nám některé scény spíše připomínají motivy z Petronia a Apuleia. Tyto souvislosti se mu jeví tak nápadné a satirické rysy natolik zjevné, že by Lollianův román mohl být případně řazen přímo k typu komicko-realistického románu. Domnívám se ovšem, že při relativně málo rozsáhlém fragmentárním doložení Lollianova románu, jsou H-ovy závěry zatím předčasné, zvl. máme-li na paměti značnou dosavadní nejednotnost mezi badateli v nazírání na Lollianův román. (Tak zvl. A. Henrichs, první vydavatel Lolliana, spatřuje v románu ve shodě s Merkelbachovou teorií upomínku na dionýsovská mysteria a vidí jistou reálnou souvislost mezi antickým románem a mysteriemi.) U Lolliana však H. správně zdůrazňuje nové obsahové i narrativně-technické možnosti, jež přispívají k tomu, že literární hodnota idealizujících románů v další fázi jejich vývoje podstatně stoupá. Jde o významný pokus o pozdvižení literární úrovně idealizujícího románu v raném císařství pomocí motivů, které se mezitím rozvinuly v příbuzným literárním žánru — v románu komicko-realistickém.

V souvislosti s dalším rozvojem antického románu uvádí H. dílo Antónia Dio-géna, jenž rozšířil konvenční schéma idealizujícího románu pomocí elementů známých z literatury cestopisné, fiktivní a filozofické a představuje tak zvláště markantně doklad pokusu o rozšíření stereotypu idealizujícího románu. Toto dílo klade autor do doby kolem r. 150 n. l.

Již z předchozího výkladu vysvítá, že v kontrastu k románům idealizujícím se v antické literatuře formovala nová linie, jež neztrácela se zřetele skutečný život, totiž román komicko-realistický, o němž H. pojednává v kap. 4 (str. 73—98). Autor

zde postupně probírá román o Ioláovi, dílo Petroniovo a Apuleiovo a těmto výkladům předesešlá úvahu o významu prozimetra a menippské satiry. Při výkladu o Petroniově spisu H. nepochybuje o jeho zařazení mezi romány (srov. např. Perryho srovnávání s arabským ma-qa-mat), shledává styčné body mezi Petroniem a řeckým idealizujícím románem; pozoruhodné je srovnání Hostiny u Trimalchiona s fragmenty románů o Parthenopé. Autor si klade otázky, zda chtěl Petronius svého čtenáře více pobavit a rozveselit parodováním oblíbeného literárního druhu, či zda mu šlo spíše o to, aby prostřednictvím originálního literárního druhu vyjádřil svůj světový názor (str. 81). Pokud jde o stále ještě existující pochyby některých badatelů o osobě autora spisu Satyricon, tu je H. toho mínění, že permanentní vztah díla k idealizujícím románům klade dílo s jistotou do doby raného císařství. Mimo jiné zaujmou rovněž H-ovy úvahy o tom, proč Petronius vkládal do svého spisu rozsáhlé veršové partie (k tomu existuje řada hypotéz, např. že Petronius záměrně parodoval Lucana aj.). H. v této souvislosti připouští vysvětlení, že Petronius nadřazuje nepřímo literárnímu druhu, u jehož formování sám stál, a chce jej pozvednout mimo jiné i za pomoci tradičně uznávaných literárních forem.

Konečně v závěru 4. kapitoly na str. 86nn. se autor zabývá Apuleiovými Metamorfózami a jejich předlohou. H. se staví za to, aby byl román chápán jako dílo kritické, namířené z oslí optiky na lidskou společnost a sám zdůrazňuje Apuleiův pesimismus a cynismus. Námětově obohacující Apuleia náboženství a filozofie — a zde H. připomíná zmiňovaný již román Antónia Diogéna, který se mimo jiné rovněž inspiroval u těchto disciplín.

Již u Apuleia můžeme pozorovat objevující se vlivy druhé sofistiky, jež však ještě silněji ovlivnila (vedle motivů a techniky komicko-realistických románů) mladší idealizující romány. O těch pojednává H. v závěrečné 5. kapitole své monografie (str. 99—124). Autor dochází k závěru, že přinejmenším tři z těchto spisů (romány Achillea Tatia, Longa a Héliodóra) prokazují styčné body s romány typu vyprávění o oslu, a pokud jde o Iamblichova Babyioniaka ze začátku 3. třetiny 2. stol. n. l., tu objevuje H. společné rysy jak s vyprávěním o oslu, tak s Petroniem.

V případě osoby Achillea Tatia H. nevyklučuje, že mohl být egyptského původu, a ukazuje, jak psychologické charakteristiky postav a pasáže erotického ladění — v nichž Tatiós překonává idealizující pojetí vztahu mezi mužem a ženou, prezentované ve starších idealizujících románech — spojují dílo Achillea Tatia s komicko-realistickými romány.

Předposledním románem zkoumaným v H-ově publikaci je pastýřský román Longův, jež autor datuje do konce 2. stol. n. l. — nejspozději však na začátek 3. stol. n. l. (klade jej totiž mezi román Achillea Tatia a Héliodóra). H. je toho názoru, že šťastné vyústění románu je převzato z nové komedie, pro řadu pasáží pak poskytl prý také Longovi impulsy komicko-realistický román (srov. str. 113).

Konečně při probírání Héliodórova románu Aithiopika (autor jej klade do 2. čtvrtiny 3. stol.) zdůrazňuje autor — jak jsme to již naznačili — opět značný vliv komicko-realistické románové tvorby, a pokud jde o vlivy staršího idealizujícího románu, tu spatřuje H. jisté podobnosti s Xenofóntem z Efesu a s Achilleem Tatiem.

V závěru publikace následuje na str. 125—134 velmi bohatá a tematicky přehledně rozříděná bibliografie, svědčící velmi názorně o autorově fundovanosti a o jeho zodpovědném přístupu ke zkoumané problematice. Vzhledem k tomu, že H. na rozdíl od starších prací zabývajících se antickým románem analyzuje i nejnovější nálezy fragmentárně dochovaných románových skladeb a studuje je v širších souvislostech s romány známými i z dřívějších dob, daří se mu prezentovat tento literární druh v daleko pestřejší podobě, než jak jsme tomu byli uvyklí. Nevyhýbá se přitom srovnávání nejen uvnitř jednoho typu románů, nýbrž zdařile odhaluje vztahy také mezi romány idealizujícími na jedné straně a tzv. romány komicko-realistickými na straně druhé. Tak jak se to již stalo v poslední době běžným zvykem, autor dokumentuje svá tvrzení citáty v německém překladu, což možná leckterého klasického filologa poněkud zarmoutí, připustíme však, že při dnešní malé znalosti antických jazyků to může do značné míry podnítit zájem o danou tematiku i mezi literárními historiky jiných oborů.